

*Др Драго Дивљак, ванредни професор
Правног факултета у Новом Саду*

МЕЂУНАРОДНИ ОКВИРИ СПОЉНОТРГОВИНСКОГ ПОСЛОВАЊА

Сажетак: *Ширења међузависности држава, интернационализације производње, неопходност уклањања баријера за слободан проток роба, услуга, капитала све више захтева креирање јединствених правила за регулисање датих односа. То је посебно важно у сфери међународне трговине, јер глобално тржиште захтева стварање једнообразног наднационалног режима за спољнотрговинско пословање. Различити правни системи и њихова изразита протекционистичка усмереност ограничава развој међународне трговине. Стога је актуелни задатак унификација правила на међународном нивоу и успостављање међународних правних оквира. То се чини на различите начине и на различитом нивоу. У том погледу, настанком СТО и правила који се креирају унутар ње, учињен је значајан искорак, како у погледу институционализације светске привреде, тако у степену ширине обухвата, али и у степену правне обавезности.*

Кључне речи: *спољнотрговинско пословање, мултилатерализација спољне трговине, правни оквири, Светска трговинска организација, трговинске баријере, либерализација трговине*

Полазећи од природе материје и јасно израженог конгломерата интереса у овој области, усмерених ка једностраној заштити домаће производње, платног биланса, надзора над стратешким гранама, државе су дуго времена, у начелу, биле слободне да самостално регулишу област економ-

ских односа са иностранством. Разлике су постојале само у степену либерализације или монополизације државе у овој области.

У таквим условима, полазећи од наведених циљева и са њима уподобљених правних механизма, основни задатак националног законодавца је да се што успешније прилагоди овим глобалним трендовима на међународном нивоу. Ради се, пре свега, о општој експанзији међународне трговине и све израженијој комерцијализацији и других елемената размене, осим традиционалних робе и услуга. Тиме се пред право спољне трговине константно поставља императив проналажења адекватне правне регулације која би се прилагодила динамичним променама и измењеним околностима који настају по том основу. У том контексту би се промене постојећег законодавства сводиле на његову модернизацију по том основу.

Међутим, овакав партикуларан и међусобно неповезан, често и супротстављен регулаторни приступ националних правних система у области спољне трговине и њихови механизми једностране заштите домаће привреде, не одговарају све наглашенијем карактеру интернационализације привреде. Међузависност светске привреде и све израженија глобализација¹, те неопходност уклањања баријера у промету роба, услуга и капитала, изискивала је потребу да се и на наднационалном, међународном плану, сарадњом држава, створи међународни оквир за спољнотрговинско пословање и тако пружи даљни подстрек њеном развоју. Логично, глобално тржиште захтева једнообразан режим или бар основе тог режима за међународну трговину.

Таква кретања захтевају одговарајуће прилагођавање сваке земље, сагласно њеној величини, економској снази и интересима. По страни никако не може остати ни наша земља. Стога се и пред њу, односно пред наш економски и правни систем ургентно постављају захтеви у том погледу, уз вођење рачуна о свим легитимним захтевима и интересима, а посебно о есенцијалним економским интересима наших привредника.

У даљем раду ћемо анализирати процесе мултилатерализације и унификације правила у овој области, и међународни правни оквир који се креира у том процесу за спољнотрговинско пословање и начела на којима се он заснива. Такође ћемо указати и на формалне правне инструменте настале у том процесу. Превасходно пажња ће бити посвећена универзалним облицима организовања међународне трговине и правилима који се креирају у оквиру њих.

¹ Процењује се да више од половине светског друштвеног производа проистиче из интернационализоване привреде, путем страних компанија, или домаћих компанија повезаних са страним компанијама или са њима повезаних иностраних компанија, односно компанија који се налазе на страниј територији.

1. Општи развој и принципи

До краја II Светског рата, регулисање спољне трговине је било у апсолутној диспозицији сваке суверене државе. Њихов различит нормативни приступ је битно отежавао међународно комерцијално пословање. Међузависност светске привреде и све израженији, иманентно међународни карактер привреде, све мање одговара једностраним и парцијалним правним системима у овој области. Промене у том погледу се постављају као актуелни задатак већ деценијама уназад. То нарочито из разлога, што се ионако разнородни, национални правни оквир свугде темељио на заштити домаће привреде. То је битно доприносило све већем затварању тржишта и отварао широка врата дискриминацији у међународној трговини.

У савременим условима економског развоја, кад се могућност развоја не само великих, већ и мањих земаља све више одређује степеном активног учешћа у међународној подели рада, експанзија међународне трговине је посебно лимитирана и наведеним протекционистичким мерама у националним економским и правним системима. Раст интернационализације привреде природно тежи уклањању националних баријера у овој области. У том контексту, стално унапређење услова за слободу трговине на међународном плану, све се више јавља као императив, са циљем да се установе међународни стандарди и правила понашања којим би се избегле или ублажиле негативне импликације неусклађених националних режима у области спољне трговине. Све израженији степен глобализације светске привреде, која је посебно изражена последње две деценије наведену потребу још више потенцира.²

Координација у сфери правне политике у овој области има своје фазе развоја и остварује се како на националном тако и на међународном плану. У протеклом периоду се показало да те разлике и баријере које се стварају у националним правима могу бити превладане процесима усклађивања, односно њиховог хармонизовања на разлијте начине и различитим механизмима. У пракси се то прво покушава учинити једностраним актима државе или путем билатералних уговора. Међутим, такав искључиво партикуларан приступ не може успешно решити проблем тензија између слободне трговине и монопола националних прописа.³ Иако, једно време у експанзији,⁴ постало је очигледно да овакав метод није могао дати

² Steinberg, R.H., *Trade Environment Negotiations in the EU, NAFTA and WTO: Regional Trajectories of Rule Development*, American Journal of International Law, стр. 234.

³ Steinberg, R.H., op. cit. стр. 231.

⁴ То се нарочито односи на осамдесете године прошлог века, кад долази до значајнијег отварања тржишта по овом основу.

оптималније резултате. Посебно је спор и недовољно глобално ефикасан код мање развијених земаља. Стога је требало прићи међусобно усаглашеном приступу држава, на мултилатералном нивоу, уз узимање у обзир интереса свих земаља чесница. Међутим, како интереси земаља нису једнозначни ни процес развоја наднационалног система регулација у овој области не тече глатко. У том погледу, раскорак интереса исказује се путем две међусобно супротстављене тенденције, с једне стране се показује жеља да се користе предности слободе трговине док је с друге стране видљива уздржаност.⁵ Ипак, наведене предности су навеле велик број држава да активно учествују у процесу унификације и резултати нису изостали.

Генерално посматрано, међународни оквири спољнотрговинског пословања обезбеђени су формално и садржински правилима различитог карактера, успостављеним у оквиру њима примерене институционалне структуре. Значај у том погледу прво добијају универзални облици организовања а касније и регионални облици повезивања држава.

Као првобитни уговорни облик мултилатерализације светске трговине се формално афирмише Општи споразум о царинама и трговини – ГАТТ (General Agreement on Tariffs and Trade) из 1947 године. Ради се о вишестраном уговору међународног права који има за циљ постепено укидање баријера у међународној трговини робом пре свега путем смањења царинског оптерећења али и уједначавањем права међународне трговине.

У процесу унификације се на овај начин показало да утврђивање и примена унификованих правила представља изразито сложен процес који често не даје оптималне резултате без обзира на учињени труд. Правила ГАТТ-а су илустративна у том погледу. Рационално успостављена начела на којим се заснивају, губе на ефикасности и скоро се суштински обесмишљавају многобројним изузецима у примени.⁶

Услед раста свести о недовољности постојећег општег оквира трговине у оквиру ГАТТ-а, током времена се све више исказује и увећава потреба креирања чвршћег, специјализованог организационог повезивања држава у овој области и промени карактера општих правила у овој области.

Потреба да се универзални облици интеграције све више институционализују и добију форму међународних организација, надрастајући уговорне форме повезивања држава, се практично реализује Маракешким споразумом о оснивању Светске трговинске организације (World Trade

⁵ Bello, J., Holmer, A.F., *Dispute Resolution in the New Trade Organization: Concerns and Net Benefits*, *The International Lawyer*, 1994, vol, 28, Number 4, стр. 1103.

⁶ Trnavci, G., *Квантитативна трговинска ограничења у нормативним оквирима Светске трговинске организације*, *Правни живот*, 1998/ 11, стр. 715.

Organization – WTO) из 1994. године. Као виши облик институционализације светске привреде, она инкорпорише ГАТТ као међународни споразум и инструмент који је на привременој основи од 1947. године регулисао међународну робну размену. Иако су циљеви СТО скоро идентични циљевима ГАТТ-а, новости које настају у регулаторној сфери рада ове организације, битно мењају карактер, степен обавезности и усмереност општих правних оквира у овој области.

На глобалном плану осим процеса универзализације, односно глобализације међународне трговине, упоредо се одвија још један тренд који је усмерен ка регионалном повезивању националних привреда. Наиме, у модерним условима, успешно појединачно, индивидуално учешће у светској трговинској арени није више целисходно, посебно за мање земље. Привредни развој захтева шире тржиште а то је могуће само путем економског повезивања земаља. Како и универзални оквири сарадње имају своје недостатке, све то заједно је подстакло регионалну сарадњу и економску интеграцију држава у форми зона слободне трговине, царинских савеза и економских заједница и унија. Ова тенденција, посебно изражена задњих деценија XX века, уноси битне новине у област међународне трговине. У корпусу већег броја тих регионалних интеграција, нарочито са економског аспекта, нарочит значај има Северноамеричка асоцијација слободне трговине (НАФТА), а посебно Европска унија.

Стварање универзалних и регионалних облика институционалног повезивања држава у овој области, које се стално умножава, нужно је праћено креирањем општих правних правила и инструмената којим се реализују принципи и циљеви датог повезивања. Њима се потискују у други план, традиционални билатерални трговински уговори, који су дуго времена били једини регулатор међународног карактера у овој области.

Истовремено последично долази до потискивања улоге државе из ове области и оне престају бити једини креатори правне регулативе у овој области. Потреба прилагођавања и принципи економске ефикасности су постепено довели у питању ову суверену позицију државе. Наиме, одржавање њене такве позиције у том статусу успорио би раст светске привреде. У условима ширења утицаја и јачања значаја прописа које доносе међународне организације како у квантитативном, тако и квалитативном смислу, модерно право се последично суочава са све израженијим феноменом да државе све више губе на самосталности заснованој на апсолутној суверености уређења правних односа у спољнотрговинском пословању. До њега долази не само по основу универзалних облика сарадње државе већ и као последица економских интеграција. Наиме у израженијим облицима интеграција, као што је ЕУ, уређење, односно регулисање трговин-

ских политика се преноси на органе економских интеграција, који тиме добијају елементе супранационалних организација чија се правна правила директно примењују и на државе чланице. Истодобно, оне постају директни, субјекти споразумевања и нормирања на универзалном нивоу.⁷

Регионални и универзални облици интеграција у сфери међународне трговине су довели до успостављања одређених стандарда у датој области. Они су постали општи правни оквир за њено одвијање. Структурирани од принципа, правила, механизма и инструментарија функционисања у више институционалних и правних форми, они се морају узети у обзир при конципирању домаћег односног законодавства чиме држава добровољно умањује свој значај у овој области.. Наиме, систем модерног пословања намеће функционални тип интеграције у светској привреди који битно сужава и релативизује класични национални суверенитет држава у области међународног пословања. То се остварује не само директном применом међународних правила већ и обавезом њиховог инкорпорирања у свој правни систем. Изоловано поступање и самостално креирање сопствених правила у овој области, фактички је могуће, али је економски контрапродуктивно. То практично значи да економски императив намеће убрзано укључивање земаља у међународне универзалне механизме и стандарде који су све израженији и чији значај константно расте. Стога прилагођавање овим захтевима са наднационалног нивоа, све више постаје потреба свих земаља, не само мање развијених. То нема смисао само као претпоставка успешног укључивање у међународну трговину већ све више и као услов за учешће у међународној трговини.

Логично је онда што је велик број земаља исказују жељу за пријем у пуноправно чланство у СТО.⁸ Све заинтересоване земље, осим смањења царина који неизбежно следи по уласку у ту универзалну организацију, морају прилагодити на десетине закона и прописа захтевима СТО.⁹ То усклађивање се односи на све законе и прописе који директно или индиректно тангирају трговински систем. То значи да прикључење СТО, као најизраженијем облику мултилатерализма претпоставља значајне промене у привредносистемским законима и систему економских односа са иностранством, али и прихватање стандарда у области квалитета, паковања, санитарне и фитосанитарне заштите. У свим релевантним областима нужно је увођење мера и инструмената који су компатибилни са правилима СТО.

⁷ ЕЕЗ се већ код кодекса Токијске рунде преговора појављује као потписник ,уместо земаља чланица.

⁸ У процесу преступања испитује се усаглашеност не само мера економске политике са СТО, већ и усаглашеност релевантног националног законодавства.

⁹ Захтева се прилагођавање прописа о трговачким друштвима, о трговини, о банкама, о царини, индустријској својини, страним улагањима и сл.

Правила понашања створена као резултат сарадње држава у овој области, било на институционалном нивоу или уговорној форми, креирају опште правне оквире међународне трговине. Њу карактерише крајња динамичност у развоју и сталне промене у погледу намене, циљева и природе регулисања, и то све у складу с институционалном основом у оквиру које настају и промењеним околностима .

Иако у основи имају за циљ да покушају установити границу између протекционизма и легитимне заштите сопствених економских интереса, на универзалном плану аспирације и инструменти остваривања циљева се разликују и модификују. У процесу либерализације започетом у оквиру ГАТТ-а, првобитно се у првој фази пажња концентрише на умањење царинских баријера у светској трговини. Паралелно са смањењем општих царинских стопа, почео је расти значај и других облика затварања домаћег тржишта из групе тзв. нецаринских баријера (Non-Tariff Barriers), што је захтевало њихово регулисање и на наднационалном плану у оквиру ГАТТ'а. Стога се у оквиру ГАТТ-а тежиште све више усмеравало ка креирању општеважећих правила која би требала спречити произвољну дискриминацију али и привилегије у међународним трговинским односима. Она се заснивају на принципима забране квантитавних ограничења најповлашћеније нације и недискриминације.

У оквиру СТО долази до даљег преформулисања посебних правила која имају за циљ осавремењивање и актуализовање питања која су регулисана ГАТТ-ом. Осим искорака у нивоу институционализације и територијалној обухваћености и броју чланица ¹⁰, суштинске разлике између њих се испољавају пре у погледу ширине претензија, односно циљева и предмета регулисања.

Наиме, настанак СТО значи стварање наднационално правно обавезујуће институције у домену међународне трговине,¹¹ чији је циљ максимирање економске ефикасности међународне трговине са комплексном амбицијом да обухвати све аспекте трговинске размене који су дотад били изван опсега ГАТТ-а. Правила СТО регулишући светску трговину, проширују свеобухватности међународних универзалних правила на различите аспекте промета роба али све више и услуга у изразито динамичну и

¹⁰ У садашње време СТО у свом чланству има око 150 земаља чланица, што је много више у поређењу са ГАТТ-ом.

¹¹ О различитим аспектима рада Светске трговинске организације: Scott.J., *Interantional Trade and Environmenatal Governance:Relatign Rules (and Standards) in the EU and the WTO*,EJIL.15(2004); Mavroidis,P.C., *Remedias in the WTO Legal System*:EJIL.11(2000); Siegel.D.E., *Legal Aspects od the IMF/WTO Realtionship:The Funds Articles of Agreement and the WTO Agreements*,The American Journal of Internationalaw,vol.96:561,2002.

експанзивну област. Њима се уређују практично све области трансакција са светом, укључујући и правни статус и третман страних улагања и заштити права индустријске својине.

Битна разлика у погледу правила које настају у оквиру ГАТТ-а и СТО је у и степену правне обавезности правила. Правила СТО имају израженији правни карактер.¹² Из уговорног карактера ГАТТ-а произилази да је он више конципиран као форум земаља чланица за доношење резолуција него орган за креирање правила.¹³ Таква природа правила ГАТТ-а су један од битних разлога његове реформе и трансформације.¹⁴

У том погледу правила СТО су битно другачија. Превага легалистичког над политичким, изразито је сублимирана у развијеном систему правила у оквиру ове организације. Примерено томе, она је креирана и као институционална основа за решавања разлика и спорова између земаља чланица. Тиме је учињен битан помак у стварној ефективности њених правила и то по два основа. Прво, по основу надзора и контроле над релевантним националним законодавством и мерама држава у овој области. Систем надзора над трговинским политикама је значајно унапређен успостављањем механизма њиховог периодичног испитивања али и путем правила и процедура нотификовања мера трговинске политике.¹⁵ Овакви захтеви у погледу транспарентности подразумевају и обавезу пружања и објављивања свих релевантних информација. Крајњи је циљ остварење предвидљивости и сталности услова пословања у међународној трговини а тиме и максимирање њене економске ефикасности.

Друго, путем учвршћивања развијенијег регулисања система решавања спорова у виду посебног документа, под именом Договор о правилима и поступку за решавање спорова, којим је направљен и значајан квалитативни искорак усмерен ка објективизацији решавања спорова и у обезбеђењу спровођења арбитражних одлука.¹⁶ Овај нови систем решавања спорова подразумева и постојање посебних институционалних механизма за решавања спорова који могу санкционисати прописе и мере држава. У том смислу ранију надлежност Савета ГАТТ-а је преузео посебан орган за решавање спорова.

¹² Palmeter, D., Mavridis . P.C., *The WTO Legal System: Sources of Law* , American Journal of International Law, 1998/3, str. 398 i dalje.

¹³ Bello, J.H., Holmer, A.F., op.cit. str. 1097.

¹⁴ Bello, J.H., Holmer, A.F., op.cit. str. 1098-1099.

¹⁵ Ова питања су систематизована у Анексу 3, Механизму за проучавање трговинске политике.

¹⁶ Summary of the Final Act of the Uruguay Round, стр. 22.

Мултилеризација међународне трговине има јасно концептуално усмерење и заснива се на општеприхваћеним принципима и трендовима који су иначе уобичајени унутар развијених тржишних привреда. Тако посматрано нема сумње да су либерализација и дерегулација основни принципи на којима би требало да се заснива процес успостављања међународно-правног оквира спољнотрговинског пословања.

Стога је и ГАТТ своју активност усмерио у правцу креирања мера либерализације са циљем постепеног смањења ограничења у међународној трговини до нивоа потребног за ефикасну привредну сарадњу, али са променљивим успехом. Наравно, правни инструментариј и стандарди СТО су јој резолутније усмерени у том правцу и у том погледу је учињен значајан искорак у односу на правила ГАТТ-а. Један од њих је у правцу у ефективне универзалности, битно више него што се то може постићи билатералним уговорима о слободној трговини и регионалним облицима економске сарадње држава.

Универзалност наведеног процеса указује да процесе либерализације услова трговине на међународном нивоу вештачки не намећу процеси економске регионализације и глобализације. Он је пре свега израз интерних потреба националне привреде да јача своју конкурентску способност између осталог и путем већег отварања свог тржишта за инострану робу и услуге. Неке економске анализе показују да се позитивни учинци либерализације пре или касније исказују путем преусмеравања домаће производње према компаративним предностима као што су раст националне потрошње и могућности додатног инвестиционог раста. Врло је важна могућност коју либерализација даје домаћим извозницима путем коришћења предности либерализованог наступа на страним тржиштима. Укупно посматрано либерализација нема алтернативу. Сагласно томе основни проблем је онда наћи модус да се она реализује поступним путем, како би домаћа привреда имала времена да се томе структурно прилагоди. На тај начин се умањују негативне последице које краткорочно неминовно настају у том процесу.

Либерализација о којој говоримо усмерена је у више праваца и вишезначног је карактера. То у првом реду значи инаугурисање и остварење слободе спољне трговине. Сагласно почетном стању у овој области, заједнички циљ и метод у процесу прилагођавања не воде аутоматској и потпуној слободи трговине већ реалистично умањењу ограничења. Ограничења и заштитне мере државе нису потпуно забрањена и укинута али су лимитирана. Начело неолиберализације има своју пуну ефективност ако под-

разумева либерализацију¹⁷ свих елемената међународних трансакција, роба¹⁸, услуга, капитала, информација и знања.

Из овог општег принципа се изводе други који значе његову разраду. Они се односе се на позицију државе и њених органа у спољнотрговинском пословању.

У складу са начелом дерегулације класична национална држава се потискује из сфере стриктног регулисања и дефинисања ове области. Остваривање слободе спољнотрговинског промета претпоставља ограничење државне интервенције и администрирања а тиме, што није небитно и умањење корупције у овој области. То би обезбедило виши ниво правне сигурности учесницима у спољнотрговинском пословању а улога државних органа би била сведена на разумну меру. Улога и учешће Владе је неопходна само у оквиру стриктно утврђених услова и области.

3. Правни инструменти

Наведени процеси се правно формализују правним инструментима различитог карактера и облика. Они су само нормативни израз мултилатералног и регионалног организовања у међународној трговини.

На регионалном плану у оквиру Европске уније најосновнија правила у овој области потичу већ од Уговора о оснивању а касније су она разрађена уредбама и упутствима, посебно у сфери царина, али и нецаринске заштите, дампинга, субвенција које служе као заједнички стандарди спољне трговине.¹⁹ Наведени акти не садрже само основна начела, већ и комплексне правне регулације, које су државе дужне да поштују, ускладе своје прописе са њима и доследно их примене. Њиховом реализацијом, ствара се кодекс обавезног понашања држава у доношењу и спровођењу правила из свог домена. Међутим, иако чланице Европске уније утврђују заједничка правила у овој области постоје и посебни закони о

¹⁷ Нпр. као непосредан резултат преступања Хрватске у чланство СТО-а је прилагодила царинске заштите на ниво царинске заштите која данас постоји у европским транзицијским земљама. Одмах по примени нове, у СТО усаглашене царинске тарифе, висина просечне царинске заштите смањила се за индустријске производе се са 10% смањила на 6,5%, а до краја прелазног периода које завршава 2005. године смањиће се испод 5%. За пољопривредно-прехранбене производе просечна царина смањена је с 33,7% на 24,3%, а до краја прелазног раздобља које завршава 2007. године, смањиће се на око 16%.

¹⁸ Предвиђена је постепена либерализација трговине пољопривредним производима али и текстилом и одећом.

¹⁹ Нпр. Уредба 2026/97 која се односи на заштиту од субвенционисаног увоза.

неким питањима из ове области. Поред њих се као извор користе и подзаконски акти, одвојено или у комбинацији са њима.

На универзалном плану, основни правни облици уједначавања трговинске политике су међународни вишестрани уговори којима се оснивају поједине међународне организације али и уговори и споразуми који настају у оквиру њих.

У овом моменту на универзалном плану, општи оквир међународне трговине превасходно се заснива на Уговору о оснивању СТО (WTO) из 1994. године и другим ,многобројним и правилима креираним у оквиру ње.²⁰

СТО ствара глобални правни систем регулисања међународне трговине којим се на наднационалном плану унификују правила о спољнотрговинском пословању. Већ је речено да су правила СТО вишефункционална и усмерена на оне области које су традиционално биле изван међународних правила о овој области. Ради се пре свега о страним улагањима, индустријској својини, знањима и сл. Из тог разлога, интеграција једне државе у систем СТО, захтева комплексно прилагођавање, односно, многобројне и значајне промене у релевантном законодавству. Усклађивање релевантног законодавства с правилима СТО, на принципима предвидивости, сигурности и стабилности мора се обавити у релативно кратком року јер за разлику од ГАТТ-а, у СТО се инсистира на томе да се прихваћена правила морају спроводити у пакету, без изузетака и без дугачких прелазних рокова за њихову примену. Ипак, мање развијене земље имају посебан, привилегован статус који се не односи само на рокове прилагођавања, већ и ширину и могућност коришћења дозвољених изузећа.²¹

У формалном смислу тај институционални оквир међународне трговине данас превасходно чине споразуми и аранжмани систематизовани у више докумената. То су: Вишестрани споразуми о трговини робом, Општи споразум о трговини услугама, Споразум о трговинским аспектима права индустријске својине (Agreement on Trade – Related Aspects of Intellectual Property Rights), Споразум о условима за страна улагања који утичу на трговину (Trade related investment measures – TRIMS).

Правила СТО у овој области садрже консолидована правила ГАТТ-а, формализована путем Мултилатералног споразума о трговини робом. Саставни део тог Анекса је Општи споразум о царинама и трговини из 1947 године, протоколи и допуне ГАТТ-а 1947, заједно са Маракешким протоколом и 12 посебних споразума о трговини са појединим врстама

²⁰ Уговор СТО који обухвата ГАТТ, његова правила , измењена и допуњена резултатима Уругвајске рунде преговора , што све заједно чини ГАТТ 94.

²¹ У документима СТО се начелно утврђује став да се посебни води рачуна о трговинским, развојним и финансијским потребама тих земаља.

робе. Први пут, додуше у рудиментарном облику, њима се регулише и трговина пољопривредним производима и текстилом.²²

Наведени карактер ових правила указује да се постојећа правила у овој области заснивају и даље на принципу забране квантитативних ограничења и принципу најповлашћеније нације. Исти значај има забрана дискриминације а у том оквиру принцип националног третмана. Страна роба и услуге, у том смислу не може бити подвргнута строжијем правном режиму него домаће робе и услуге. То се односи како на наметање фискалних обавеза,²³ тако и у погледу техничких услова и стандарда за стављање у промет²⁴ или обавеза у погледу сервисирања. Надзор над применом споразума врши Савет за трговину робом.

Најосетљивије подручје од свих релевантних области везаних за међународну трговину је подручје услуга. Спољнотрговинска размена услуга постаје све значајнији фактор у међународној трговини те стога расте и потреба њиховог детаљнијег регулисања и на међународном плану. Зато је у оквиру СТО усвојен систем правила која регулишу трговину услуга са тенденцијом да се процес либерализације у овом сектору убрза и њен обим прошири. У основи полазни став је да се правни режим услуга у спољнотрговинском промету заснује на истим принципима као и промет роба. То значи слободу вршења услуга и оквирну сличност у њиховом регулисању.

Последично, преступањем СТО земље чланице морају да либерализују свој сектор услуга и ускладе регулирање тог разноврсног и широког подручја с основним одредбама Општег споразума о трговини услугама, примјењујући на стране даваоце услуга принцип најповлашћеније нације и национални третман. То ће резултирати повећањем конкуренције на националном тржишту. Надзор над применом Споразума о услугама има Савет за трговину услугама.

Правилима СТО је направљен искорак у правцу хармонизације других елемената конкурентности као што су права индустријске својине и страна улагања.

Питање права индустријске својине је било једно од битних питања Уругвајске рунде преговора у оквиру ГАТТ-а. Пошло се од поставке да је ширењу технологије, као битног елемента међународне трговине и развоју

²² У домену трговине пољопривредним производима предвиђене је да царинске и друге баријере буду уемњен у јединствену царинску тарифу ,протеком одређеног рока. У домену текстила се предвиђа постепено укидање квота у року од 10 година.

²³ О неким случајевима такве врсте: Still Hazy after All These Years: The Interpretation of National Treatment in the GATT/WTO Case Law on Tax Discrimination, EJIL, 15, (2004).

²⁴ У овом контексту, посебно питање је питање прихватања иностраних стандарда, посебно ако су они захтевнији од наших.

индустрија заснованих на знањима и искуствима, битна препрека недовољна заштита права индустријске својине. Растући проблеми неовлашћене продукције све већег броја производа,²⁵ умножили су настојања, првенствено развијених земаља да и на универзалном плану, подигну степен заштите ових права на виши ниво.

Као резултат тих настојања је настао Споразум о трговинским аспектима права индустријске својине. (Agreement on Trade – Related Aspects of Intellectual Property Rights). Он је усмерен на обезбеђење адекватних стандарда и принципа и у њиховом коришћењу. Овим споразумом се предвиђа примена клаузила највећег повлашћења на сва права, погодности и имунитете које државе стекну у погледу заштите индустријске својине. Утврђени су високи стандарди у погледу њиховог коришћења као и правила у погледу контроле робе са кривотвореним ознакама. Посебна пажња је посвећена питању обезбеђења ефикасне правне обавезности на поштовање установљених норми, како на међународном тако и на националном плану, као и обезбеђење делотворних инструмената њихове правне заштите. У том контексту посебну улогу добија посебно формиран орган Савет за трговинске аспекте права индустријске својине. Ипак, без обзира на овакав приступ, у овој области је и даље могуће очекивати највише практичних проблема у погледу примене и спровођења наведених правила СТО-е.

Споразум о условима за страна улагања која утичу на трговину (Trade related investment measures-TRIMS) је настао као резултат пионирског подухвата да се за предмет мултилатералних трговинских преговара узме потпуно нова област међународног пословања, као што су страна улагања. Полазећи од тога да инвестициони услови могу да изазову рестриктивне и неповољне ефекте по обезбеђење експанзије и прогресивне либерализације светске трговине, њиме се жели олакшати инвестирање преко међународних граница. Према наведеним правилима су утврђена и општа правила у погледу статуса и системског третмана страних улагања, режима и услова страних улагања од значаја за трговину У циљу да се успостави уједначени и побољшани третман страних улагања забрањена је примена мера према страним улагачима које нису у складу са правилима ГАТТ-а о националном третману и општој забрани квантитативних ограничења. Она се односе како на правну норму, тако и на административну одлуку,²⁶ чиме

²⁵ Према неким проценама овакви производи достижу једну десетину њиховог укупног промета у међународној трговини.

²⁶ Илустративни попис мера које су неконзистентне са одредбама Споразума о условима за страна улагања која утичу на трговину (Trade related investment measures - TRIMS) дат је у његовом Анексу.

се државе ограничавају у доношењу рестриктивних прописа у овој области. Најчешће се ради о забрани разних видова везивања увоза и извоза или коришћења девизних средстава за остварени увоз.

У циљу надзора над примерног наведеног споразума, конституисан је посебан орган под именом Комитет за инвестиционе услове који утичу на трговину.²⁷

Закључак

Један од најважнијих тенденција развоја друштва на крају XX и почетком XXI века су процеси изражене интеграције ,како на глобалном, тако и на регионалном нивоу. Ширења међузависности држава, интернационализације производње,неопходност уклањања баријера за слободан проток роба, услуга, капитала све више захтева креирање јединствених правила за регулисање датих односа. То је посебно важно у сфери међународне трговине, јер глобално тржиште захтева стварање једнообразног наднационалног режима за спољнотрговинско пословање. Различити правни системи и њихова изразита протекционистичка усмереност ограничава развој међународне трговине.

Стога је актуелни задатак унификација правила на међународном нивоу и успостављање међународних правних оквира . То се чини на различите начине и на различитом нивоу. У том погледу, настанком СТО и правила који се креирају унутар ње, учињен је значајан искорак,како у погледу институционализације светске привреде, тако у степену ширине обухвата,али и у степену правне обавезности. У том контексту,пажња се све више усмерава ка њиховом спровођењу посебно од стране најразвијенијих националних и регионалних субјеката.

Прилагођавање овима захтевима са наднационалног нивоа, све више постаје потреба свих земаља,не само мање развијених,и то не само као услов успешног укључивање у светску привреду,већ све више као услов за учешће у међународној трговини. Општим усклађивање са правилима развијеног тржишног система, са стандардима међународног економског поретка и регионалним правилима понашања у овој области, једна земља се исказује као интегрални део светског тржишта.

²⁷ Он је замишљен и као форум за консултације земаља чланица у овој области. Чл. 7 Споразума о условима за страна улагања која утичу на трговину (Trade related investment measures -TRIMS).

Наравно, оваква кретања имају значајне импликације и по нашу земљу. И наш правни систем мора да се прилагоди захтевима и потребама мултилатерализације, правилима и стандардима регулисања који се успостављају у том процесу. Истовремено транспарентан и предвидљив спољнотрговински систем, те обавеза поступања према међународно прихваћеним правилима у спровођењу трговинске политике у најширем смислу, учиниће нашу земљу као поузданим спољнотрговинским партнером и стимулисати прилив страног улагања.

*Drago Divljak, Ph.D. Associate Professor
Novi Sad Faculty of Law*

International Frameworks for Foreign Trade Operations

Abstract

The paper analyses the processes of multilateralisation of international trade and international framework that is being created in such a process for foreign trade operations.

It is pointed out that globalised world economy requires setting of international rules and standards also in the fields that have been exclusively in the domain of sovereign state regulation. Logically, such market requires a uniform/unified regime, or at least the bases for such regime for international trade.

The unification in this field is accomplished in different ways and at different levels. In that respect, upon the establishment of WTO and setting of rules that have been created within it, a significant step forward was made both with respect of institutionalisation of the world economy and with respect of the extent of encompassing and the extent of legal mandatoryness. The rules of WTO regulating the world trade widen the comprehensiveness of international universal rules onto practically all the fields of transactions with the world, including the legal status and treatment of foreign investments and protection of industrial property rights.

Such trends require the appropriate adaptation in each country. Our country can by no means stand aside. That is why the demands in that respect are being placed urgently in front of it as well, namely in front of our economic and legal systems, with taking into account all the legitimate requests and interests and in particular the essential economic interests of our entrepreneurs.